

Яценко Таміла Олексіївна,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
tamilakod@ukr.net

ШКІЛЬНИЙ КУРС ЛІТЕРАТУРИ В РЕАЛІЯХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ЗМІСТ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ключові слова: Нова українська школа, шкільна літературна освіта, зміст освіти, українська література, інтегрований курс літератур, адаптаційний цикл навчання, базовий предметний цикл навчання, модельна навчальна програма, предметна (читацька) компетентність, ключові компетентності, учні-читачі.

Модернізація шкільної літературної освіти в реаліях Нової української школи передбачає розроблення її нового змісту в контексті вимог Державного стандарту базової середньої освіти (2020) та оновленої Типової освітньої програми (2024).

Концепція змісту сучасної шкільної літературної освіти для 5–9 класів ґрунтується на дидактичних принципах наступності та перспективності в шкільному навчанні літератури, відповідності віковим особливостям та особливостям художнього сприймання учнів, поступового ускладнення навчального матеріалу, базується на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного, культурологічного, діяльнісного та інтегрованого підходів, текстоцентричному та читацькоцентричному принципах, що сприятиме послідовному набуттю учнями предметних знань, наскрізних умінь, розвитку предметної (читацької) та ключових компетентностей.

В Інституті педагогіки НАПН України в контексті означеного підготовлено модельні навчальні програми, як із української літератури, так

із інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для 5–6 класів і 7–9 класів закладів загальної середньої освіти (керівник авторського колективу – Т. Яценко), що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» [1; 2; 3; 4].

Важливість у змісті шкільної літературної освіти інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) зумовлена і сучасними освітніми завданнями і вимогами нового Державного стандарту базової середньої освіти. Створення єдиного для шкільного курсу літератури тематичного простору дозволяє уникнути дублювання навчальної інформації у змісті української літератури та зарубіжної літератури як окремих предметів. Інтеграція літературного курсу реалізується як тематична (на основі спорідненості змісту основних тем шкільних курсів української та зарубіжної літератури), методична (спільні методи і прийоми навчання української та зарубіжної літератури) та діяльнісна (спільні види навчальної діяльності у процесі вивчення української та зарубіжної літератури).

Навчання літератури в Новій українській школі орієнтоване на розвиток компетентних читачів і читачок з усталеною потребою читання творів української та зарубіжної літератур, національно свідомих громадян і патріотів України з гуманістичним світоглядом, здатних висловлювати власну критичну думку про прочитане, свідомо осягати національні та загальнолюдські цінності, відтворені у високохудожніх надбаннях літератури, застосовувати здобуті предметні знання та вміння в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Курс літератури в 5–6 класах (адаптаційний цикл навчання) передбачає організацію навчальної діяльності, спрямовану на розвиток в учнів стійкого інтересу до читання художніх творів, удосконалення навички виразного читання, ознайомлення з доступними та цікавими для школярів цієї вікової категорії художніми творами, формування початкового розуміння специфіки мистецтва та літератури як одного із його видів, ознайомлення з деякими відомостями життя і творчість українських письменників, формування

елементарних умінь аналізу художніх творів та розуміння художньої сутності образів, ознайомлення з основних теоретико-літературними поняттями, важливими для осмислення ідейно-художнього змісту твору, розвиток усного й писемного мовлення, критичного мислення учнів, збагачення їхнього емоційного світу та формування естетичного смаку.

Модельні навчальні програми з літератури для 5–7 класів побудовані за *тематично-жанровим принципом* із дотриманням *хронологічної послідовності* щодо презентації письменницьких персоналій у межах тематичних розділів. Такий принцип є оптимальним щодо розроблення змісту шкільного курсу літератури для учнів-читачів цієї вікової категорії, оскільки передбачає врахування психолого-педагогічних і методичних аспектів вивчення літератури в школі.

На уроках української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) для текстуального розгляду в 5–6 класах рекомендовано твори фольклору, української та зарубіжної класики, твори сучасних письменників для читання молодшими підлітками. Пропонований зміст навчальних предметів включає прислів'я, приказки, загадки, народні та літературні казки, легенди, перекази, літописні оповіді, поезію Т. Шевченка, Р. Бернса, Мацуо Басьо, П. Чубинського, Т. Шевченка, Н. Челебіджіхана, М. Вороного, М. Рильського, байки Езопа, Є. Гребінки, прозу Марка Твена, М. Гоголя, Ч. Дікенса, Ж. Верна, Е. Портер, Льюїса Керролла, І. Нечуя-Левицького, Вс. Нестайка, Р. Дала, Остапа Вишні; твори сучасних письменників Л. Костенко, В. Шевчука, Т. Майданович, З. Мензатюк, М. Морозенко, О. Сайко, Дари Корній, Лесі Ворониної, Б. Матіяш, О. Гавроша, І. Андрусика, Володимира Аренева, М. МакДоналд, Т. Флетчера.

Завдання навчання української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 7–9 класах – ознайомлення учнів із високохудожніми творами класичної та сучасної української літератури різних родів і жанрів, мистецьких напрямів і стилів; розвиток художнього сприймання навколишнього світу; формування вмінь аналізувати художні

твори з урахуванням їх жанрової специфіки, історичного, мистецького контексту; оволодіння теоретико-літературними поняттями для цілісного осмислення художніх творів; поглиблення вмінь самостійної дослідницької діяльності; розвиток творчих здібностей, усного й писемного мовлення; удосконалення навичок виразного читання; збагачення емоційного досвіду та естетичного смаку; підвищення рівня загальної культури учнів.

Програму з української літератури для 7 класу побудовано як логічно обґрунтоване продовження вивчення художніх творів за *тематично-жанровим принципом* із дотриманням *хронологічної послідовності* щодо презентації письменницьких персоналій у межах тематичного розділу. Опрацювання навчального матеріалу в 7 класі з його поступовим ускладненням на основі ідейно-тематичних і жанрових зв'язків зумовлено віковими особливостями художнього сприймання семикласниками.

Рекомендований зміст навчальної програми для 7 класу включає художні твори про історичне минуле України, українську ідентичність, формування характеру та життєві випробування особистості. Запропоновано також твори, що викликають жвавий читацький і пізнавальний інтерес в учнів/ учениць – детективні, пригодницькі, гумористичні, твори фантастики та фентезі. Для текстуального розгляду рекомендовано твори, що ввійшли до «золотого» фонду *української класики* для читання старшими підлітками: лірика Т. Шевченка, В. Симоненка, проза І. Франка, В. Винниченка, А. Дімарова, Гр Тютюнника, В. Чемериса, О. Бердника. Також подано твори *сучасних українських* письменників, зокрема Л. Костенко, Г. Пагутяк, А. Кокотюхи, Н. Малетич, К. Штанко, О. Радушинської.

У 8 класі вивчення літератури ґрунтується на *хронологічно-стильовому принципі* з урахуванням *жанрово-родової специфіки творів*. Передбачено текстуальне вивчення творів у межах *розділів*: «Вступ», «Прадавня Україна в дзеркалі літератури» (І. Білик «Дарунки скіфів», старина «Про Іллю Муромця та Соловія», Володимир Мономах «Повчання дітям»), «Заповідь любові: Біблія та українська література» («Євангеліє від Матвія»), «Література

козацької України» («Дума про Марусю Богуславку», народні історичні пісні «Ой як крикнув же козак Сірко», «Чи не той то хміль», С. Климовський «Їхав козак за Дунай»), «Українці та кримські татари», «Романтизм в українській літературі» (М. Петренко «Дивлюсь я на небо», Т. Шевченко «Причинна», М. Гоголь «Сорочинський ярмарок»), «Реалізм в українській поезії та прозі» (П. Грабовський «Я не співець чудовної природи...», Іван Нечуй-Левицький «Микола Джеря»), «Драматургія ХІХ століття» («Сватання на Гончарівці»), «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

На основі ідейно-тематичного співвідношення запропоновано розгляд класичних художніх творів у *проекції з творами сучасної літератури*. Такі тематичні паралелі вмотивовано врахуванням пізнавальних і читацьких інтересів сучасних восьмикласників, які матимуть змогу прослідкувати художнє осягнення конкретної історичної доби та діяльності її відомих представників у сучасних творах. Зокрема для вивчення подано поезію Л. Костенко «Давидові псалми. Псалом 1», прозу Р. Іванченко «Ярославни», В. Рутківського «Пастух Рашит» (розділ із книги першої тетралогії «Джури козака Швайки»), Дз. Матіяш «Мене звати Варвара», М. Морозенко «Іван Сірко – великий характерник», О. Гавроша «Врятувати Шевченка», сучасні українські балади. Літературні паралелі простежено також і на жанрово-тематичному рівні.

У курсі літератури на базовому предметному циклі навчання передбачено ознайомлення зі знаковими творами кримськотатарської літератури як невід'ємної частини українського літературного процесу. Рекомендовано із давньої літератури кримли переказ «Фонтан сліз у Бахчисарайському палаці», поезію Ашик Омера «Скажи-но, душе».

У 9 класі критеріями добору художніх творів, що репрезентують історико-культурні періоди, є відповідність віковим особливостям художнього сприймання старшими підлітками з метою формування загального уявлення про літературний процес в Україні ХХ–ХХІ століть.

У структурі навчальної програми такі *розділи*: «Вступ», «Література модернізму», «Із літератури покоління шістдесятників», «Із кримськотатарської літератури», «Панорама сучасної поезії», «Сучасна молодіжна прози», «Література рідного краю», «Найцікавіше з літературних новинок», «Узагальнення та систематизація вивченого».

Для *текстуального* розгляду рекомендовано твори *української класики*: поезія Олександра Олеся, В. Сосюри, В. Симоненка, Д. Павличка, драматургія Лесі Українки, проза М. Коцюбинського, Івана Багряного, В. Близнеця, а також знакові твори кримськотатарської літератури – оповідання І. Гаспринського та Е. Умерова.

Завершується курс літератури в 9 класі прозовими творами сучасних українських письменників, рекомендованими саме для цієї вікової категорії читачів – поезією О. Ірванця, прозою О. Михеда, О. Думанської, Дари Корній, Макса Кідрука, які презентують жанрово-тематичне розмаїття сучасної молодіжної прози: шкільна повість, тревелог, міське фентезі тощо.

У контексті актуальних освітніх пріоритетів зміст сучасної шкільної літературної освіти на адаптаційному та базовому предметному циклі навчання орієнтований на розвиток компетентних читачів.

Література

1. Модельна навчальна програма «Українська література» 5–6 класи для закладів загальної середньої освіти /автори: Яценко Т. О. та ін. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 64 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/729538/>

2. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти; за наук. ред. Т. О. Яценко. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 63 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/729539/>

3. Яценко Т. О. Пахаренко В. І. Слижук О. А., Тригуб І. А. Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної освіти». Київ: ІМЗО, 2023. 151 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/736211/>

4. Яценко Т. О. Пахаренко В. І. , Тригуб І. А., Слижук О. А. Модельна навчальна програма «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти Київ: ІМЗО, 2023. 149 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/736212/>